

Odločanje: razum in čustva

- Racionalnost
- Vloga čustev
- Odločanje v etičnih dilemah

Racionalnost

Kategorični pomen:

racionalen / neracionalen

vedenje na podlagi razlogov - razlaga s sklicevanjem na cilje, norme ali vrednote

Aristotel: človek je racionalna žival.

Normativni pomen:

racionalen / iracionalen

Prepričanje ali vedenje je (ni) bilo ustrezno utemeljeno z določenimi razlogi, normami ali vrednotami.

- Dve uporabi pojema racionalnosti
 - misli
 - od zaznavanja dražljaja do sposobnosti predstavljanja predmeta
 - vedenje
 - Od avtomatičnega vedenjskega odgovora do sposobnosti oblikovati zamisel in delovati na podlagi želja in namer (intencionalnost)

- Epistemska racionalnost
 - Ujemanje reprezentacij z objektivnim svetom (dva cilja: doseči resnico in izogniti se napačnemu)logika, epistemologija
- Strateška racionalnost
 - Doseči ujemanje sveta in ciljev (relativno glede na dejavnikove izbire in želje)Teorija odločanja, teorija iger

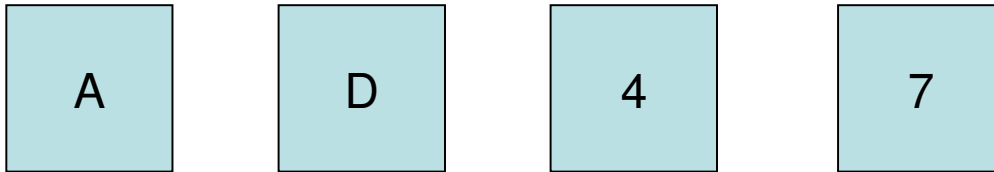
- Teoretično razmišljanje
 - znanost: vprašanja razlage in napovedi, neosebno, v principu dostopno vsakomur
- Praktično razmišljanje
 - praktični silogizem in psihologija želja in prepričanj; kaj moram storiti oziroma kaj je najbolje storiti (tehtanje razlogov za različne alternative), prvoosebno gledišče
 - *Akrasia, šibka volja*

- Čustva naj bi le ovirala racionalno razmišljanje

Sodobne raziskave v kognitivni znanosti
– čustva igrajo pomembno vlogo pri
racionalnem odločanju

Ali ljudje sklepamo racionalno?

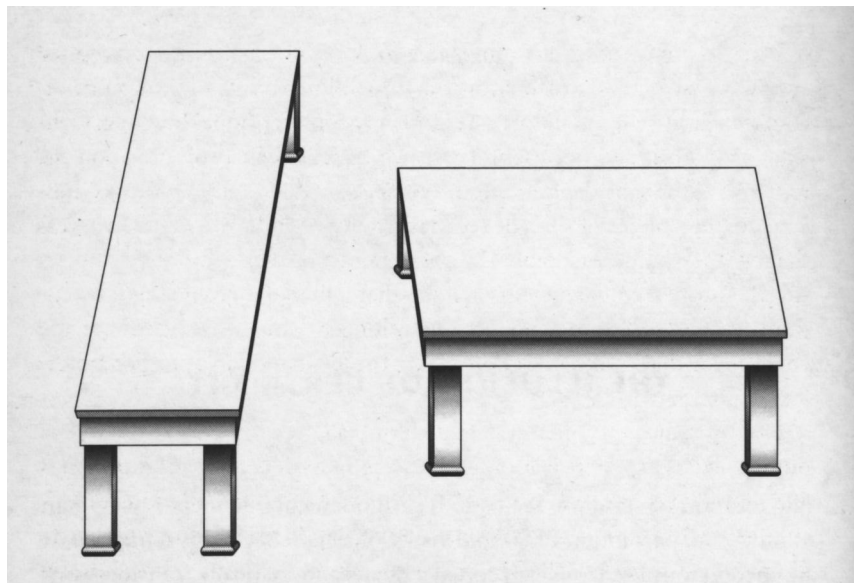
- Problem 4 kart

Ugotovite, če velja pravilo: Če je na eni strani samoglasnik, je na drugi strani sodo število.

- - Dobro definirani problemi
 - Četudi težki in se pri rešitvi pogosto motimo
 - (npr. Monty Hall problem)

Kognitivne iluzije / zaznavne iluzije

Dva izziva tradicionalnemu pojmovanju racionalnosti

- ideal racionalnosti – kadar sta dva izraza logično ali matematično ekvivalentna, potem naj njihove različne predstavitve ne bi igrale vloge – v kolikor jo, to kaže na iracionalnost (kognitivne iluzije kot primeri sistematičnih zmot)

Gerd Gigerenzer: predstavitev igra pomembno vlogo v reševanju problemov (predvsem pri problemih v pogojih negotovosti (verjetnost))

V vsakdanjem življenju – težave predvsem s statistiko in verjetnostnim računom, t.j. takrat, kadar gre za nejasnosti in tveganje

- Mnogi ne vedo, kako razmišljati s številkami (*innumeracy*)

Primer z verjetnostmi

Na voljo imamo naslednjo informacijo o ženskah med 40 in 50 letom, ki so v določeni regiji sodelovale na mamografskih testih.

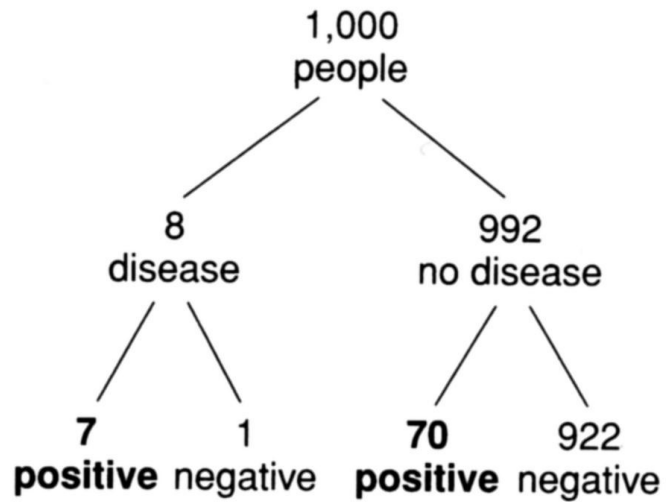
- Verjetnost, da ima ena od teh žensk raka na prsih, je 0.8%. Če ima ženska raka na prsih, potem je 90% verjetnosti, da bo mamogram pozitiven. Če ženska nima raka na prsih, potem je 7% verjetnosti, da bo imela vseeno pozitiven mamogram. Predstavljajte si žensko, ki ima pozitiven test. Kolikšna je verjetnost, da ima dejansko raka na prsih?

Primer z naravnimi frekvencami

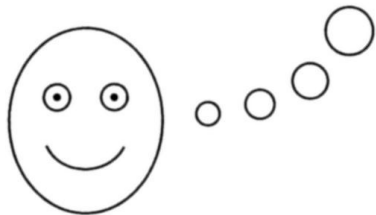
Na voljo imamo naslednjo informacijo o ženskah med 40 in 50 letom, ki so v določeni regiji sodelovale na mamografskih testih.

8 od 1000 žensk ima raka na prsih. Od teh 8 žensk z rakom na prsih jih bo 7 imelo pozitiven mamogram. Od ostalih 992 žensk, ki nimajo raka na prsih, jih bo imelo kakih 70 kljub vsemu pozitiven mamogram. Predstavljajte si skupino žensk, ki imajo pozitiven mamogram. Koliko od teh žensk ima dejansko raka na prsih?

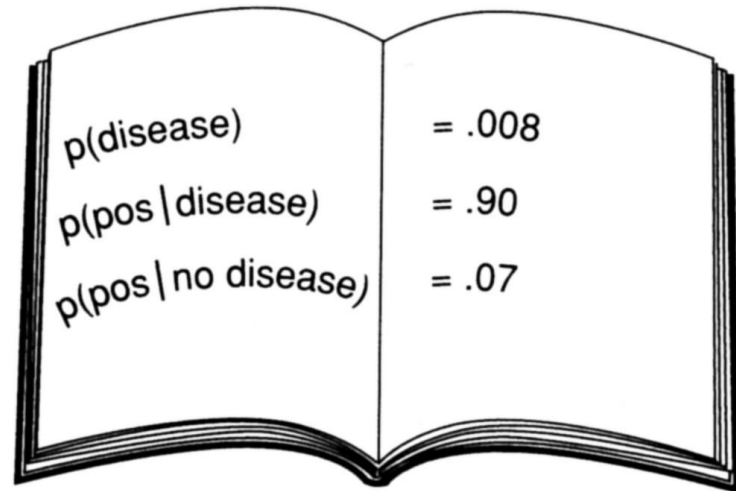
Natural Frequencies

$$p(\text{disease} \mid \text{positive}) = \frac{7}{7 + 70}$$

Probabilities

$$p(\text{disease} \mid \text{positive}) = \frac{.008 \times .90}{.008 \times .90 + .992 \times .07}$$

- Gigerenzer dokazuje, kako pomembna je predstavitev problema. Ljudje si lahko pomagamo z “orodji duha” in se tako izognemo “meglenemu razmišljanju”.
- V splošnem svetuje:
Napakam se izognemo tako, da
 - Se zavedamo tveganja (poiščemo relevantne informacije)
 - Se naučimo poročati o tveganju
 - Se naučimo jasnega razmišljanja

Vloga čustev pri odločanju

Kakšen je vpliv čustev:

Čustva imajo vlogo pri postavljanju ciljev in vrednot, motiviranju, za dosego praktičnih odločitev pa so razum in čustva v opoziciji.

Hume: “razum je zgolj suženj strasti”

Instrumentalna racionalnost – razum kot neke vrste “preračunavanje”

- “Negativni pogled na čustva” (Platon)

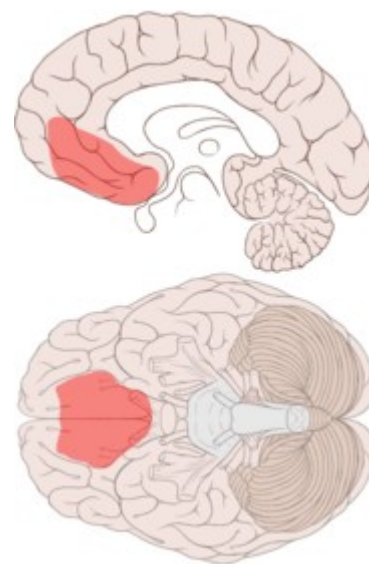
- Problemi, bliže situacijam v vsakdanjem življenju - vsebujejo nejasnosti in tveganja
- Težava – kako oceniti, katere od možnih posledic je treba vzeti v obzir (problem okvirja v UI)

- Problem iskanja – hipoteza o vlogi čustev
- “v procesu racionalnega izbiranja čustva omogočijo, da postane relevanten samo majhen delež možnih alternativ in dejstev”
(de Sousa, 1994)

Hipoteza somatskih označevalcev

Mehanizem, s katerim lahko čustveni procesi vodijo ali usmerjajo vedenje, predvsem odločanje

Zakaj imajo bolniki z okvarjeno ventromedialno prefrontalno skorjo težave pri odločanju v negotovih okoliščinah in pogosto ne delujejo v skladu z družbenimi pravili?

Damasio v "Descartes Error: Emotion, Reason and the Human Brain (1994) pokaže, kako pri pacientih, ki imajo poškodovane dele možganov, ki sodelujejo v procesiranju čustev (ventromedialna prefrontalna skorja) prihaja do težave pri odločanju (določitvi datuma za naslednji obisk)

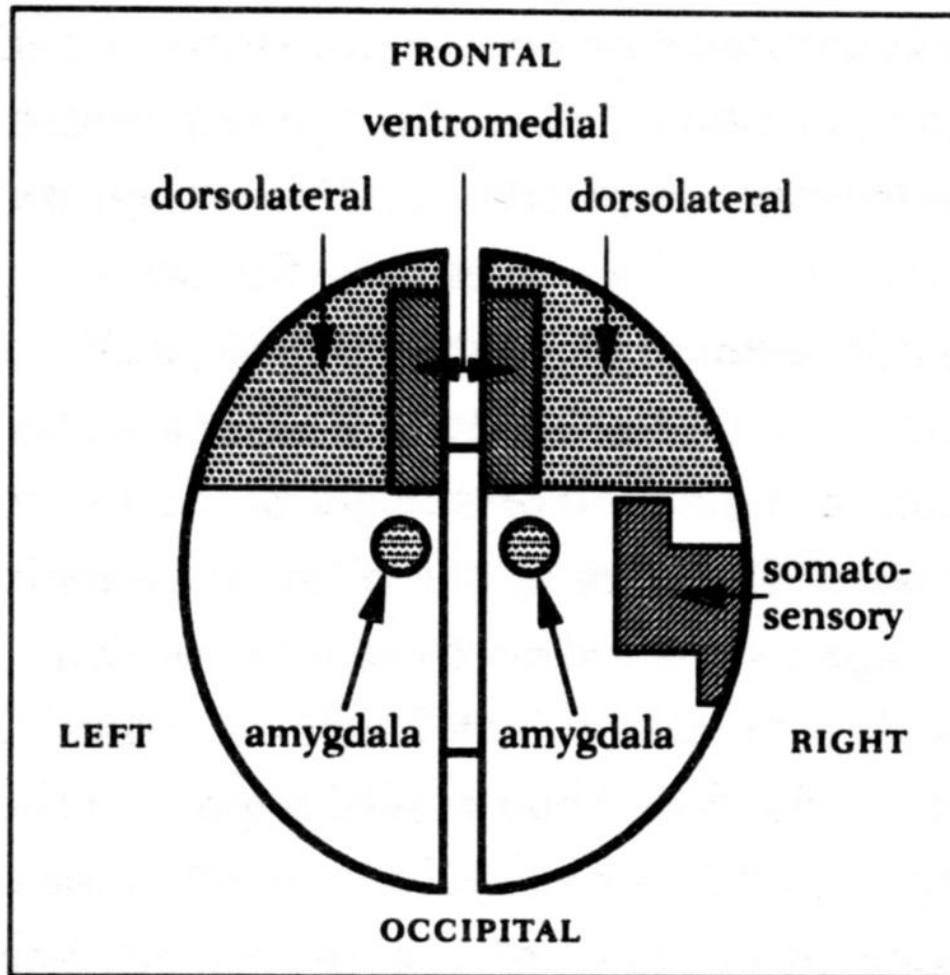
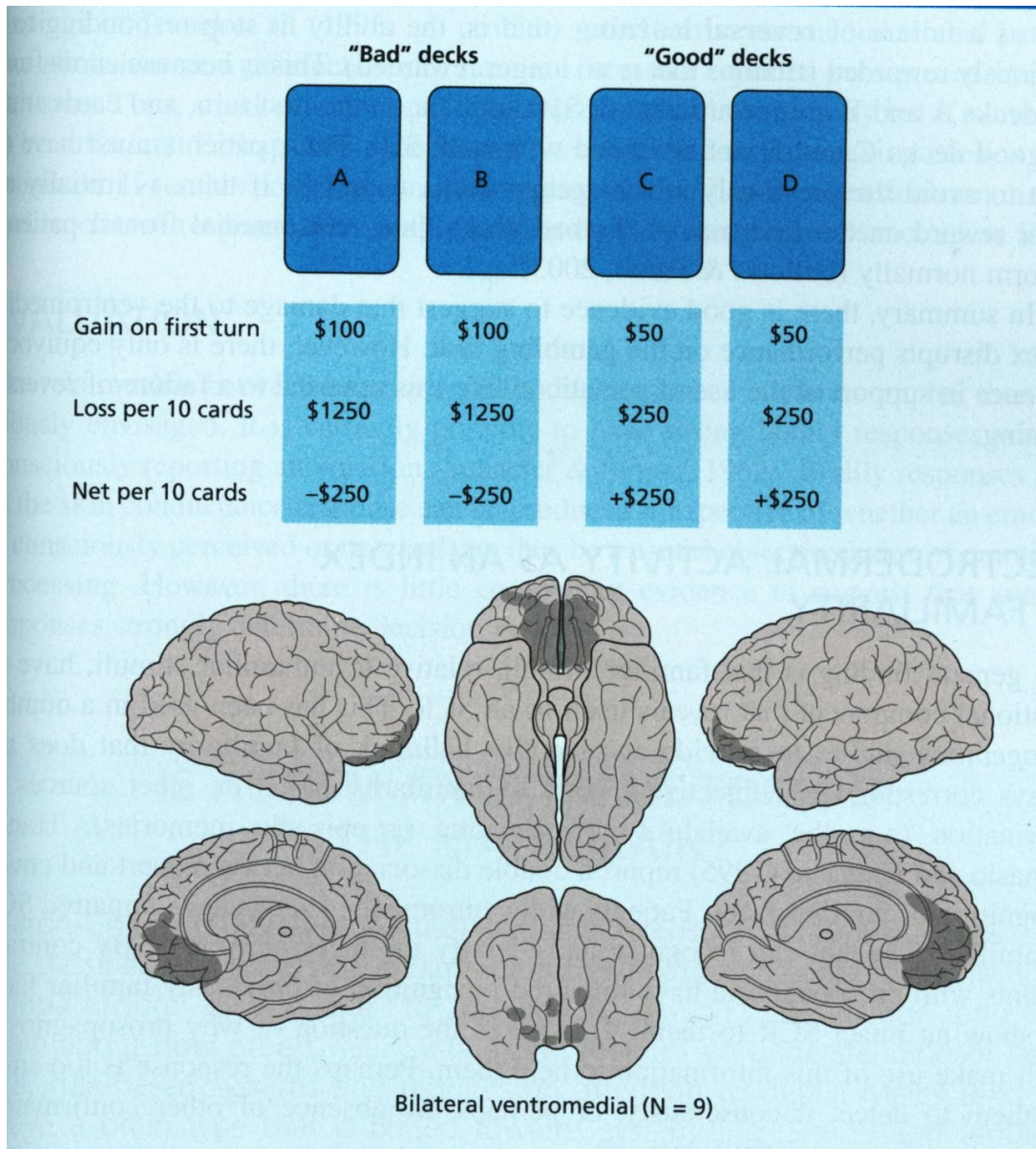

Figure 4-4. A diagram representing the set of regions whose damage compromises both aspects of reasoning and processing of emotion.

Damasio, 1994: 71)

- Teorija “somatskih označevalcev” (somatic markers): povezave med predhodnimi situacijami, ki so shranjene v skorji in “občutki” teh situacij, ki so shranjeni v predelih možganov posvečenih čustvom in predstavi telesa
- Pacient ni nehal izbirati, ker ni prišlo do ustreznega telesnega znamenja
- Pacient E.V.R. in “Iowa gambling test”
- Testiranja še pri bolnikih z drugimi boleznimi (npr. avtizem)

Bachera, in dr. 1998

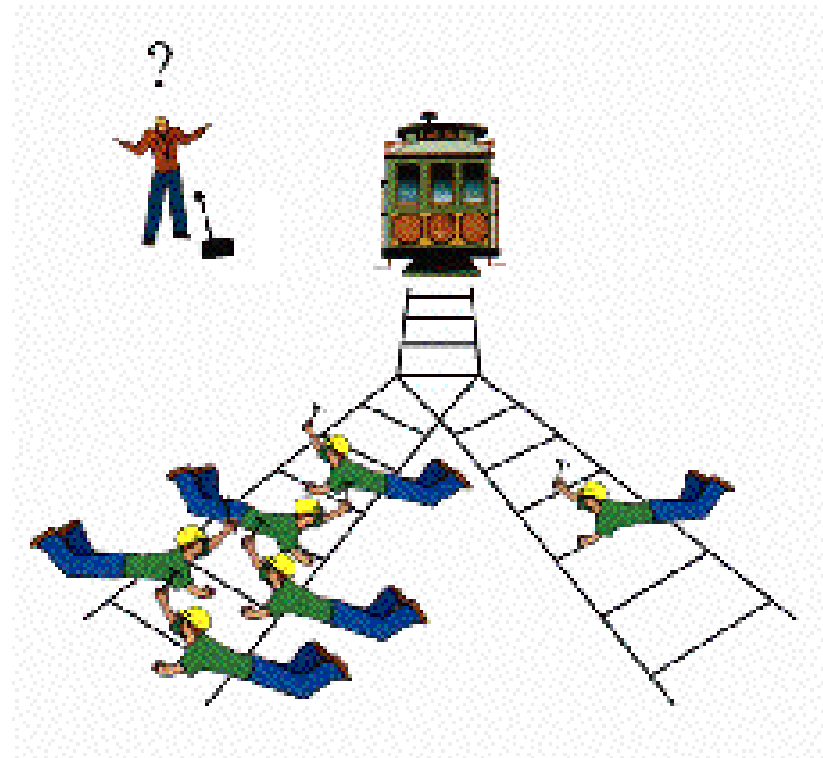
- “Pozitivni pogled na čustva” (de Sousa, Evans, Damasio)
- Instrumentalni razum ni neodvisen od čustvenih procesov

Odločanje v etični dilemi

- Kašni procesi potekajo v možganih, ko se odločamo? Ali je odločanje o etičnih vprašanjih enako kot odločanje sicer? Ali gre za zgolj racionalno odločanje, kakšna je vloga čustev?

Etična dilema

Utilitarizem

- Izhaja iz cilja in mu podreja pravila (oziroma pravila izvaja iz cilja)
Če posledice prispevajo k splošni koristi (skupni sreči), je postopek upravičen ali celo obvezen.

Deontološke teorije

- Pravila ali principe jemlje kot obvezne
- Nekateri dolžnosti (oz. pravice) veljajo ne glede na splošno korist.
- Kazen – zagovarja jo lahko neodvisno od nadaljnjega družbenega in pedagoškega učinka, gre za to, da prestopnik plača za svoj prekršek.

Procesi pri odločanju

- Kognitivni procesi (v ožjem smislu)
- Čustveni procesi

4 kombinacije:

- V obeh primerih gre za kognitivne procese
- V obeh primerih gre za čustvene procese
- D. je prvenstveno kognitivni, U. čustveni
- U. je prvenstveno kognitivni, D. čustveni

Teorije dvojnega procesiranja pri odločanju

– Sistem 1

- Hitro, vzporedno procesiranje, nezavedeno, avtomatični čustveni procesi

– Sistem 2

- Počasno, sekvenčno procesiranje, zavestno izbiranje, nadzorovani kognitivni procesi

(Evans, 2008)

Teorija dvojnega procesiranja pri odločanju v etičnih dilemah

- proces moralnega razsojanja pri značilnih deontoloških sodbah vodijo avtomatični čustveni procesi
- pri značilnih utilitarističnih sodbah pa nadzorovani kognitivni procesi
- Sklep J. Greena (2001, 2004, 2009):
Teorija dvojnega procesiranja preobrača standardni pogled na deontološko etiko in utilitarizem.

Razlagalna hipoteza

osebni kontekst

neosebni kontekst

čustveni alarm

preračunavanje v
skladu teorijo
racionalnosti